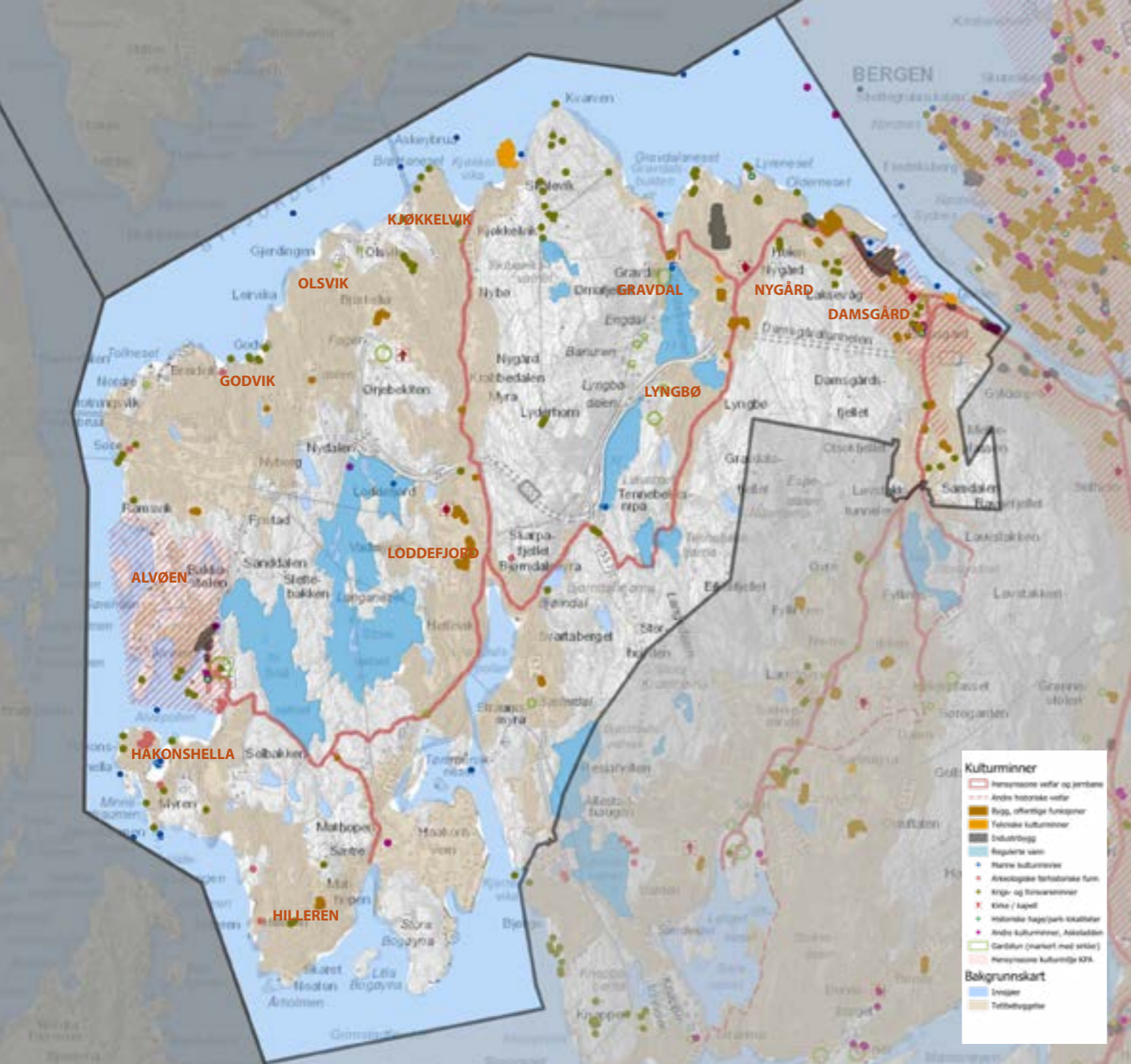

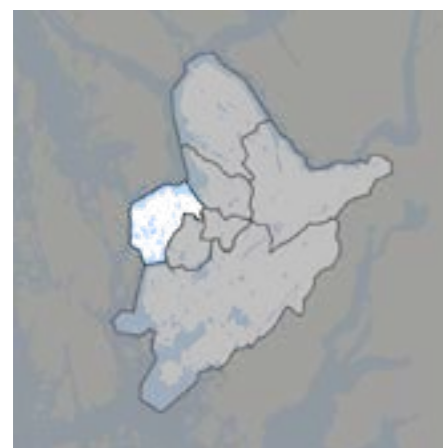

LAKSEVÅG

Bydelskart over Laksevåg bydel. Kartet viser bydelens utstrekning med markerte hensynssoner og temavise markeringer over kulturminner og bebyggelse. Kartet er ikke i målestokk og må leses som en illustrasjon. Fullstendig versjon kan ses digitalt her: xxxxxxxxxxxxxx

Kartene er under kontinuerlig utvikling og er ikke uttømmende, feil og manglende informasjon vil derfor forekomme. Hovedkildene er Byantikvarens ulike arkiv og Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden.no.

Lenke til det digitale Kulturmiljøkartet:
[Kulturmiljøkart](#)

Lenke til kartfortelling:
[Kartfortelling](#)

Laksevåg og Bergen sett fra Laksevågneset med Nordrevågen i forgrunnen. Den opprinnelige jordbruksbebyggelsen ble gradvis supplert med villaer og strandsittereiendommer utover 1800-tallet. Tettstedet Laksevåg utviklet seg som industristad fra midten av 1800-tallet, fra starten av rundt Søreivågen, senere Nordrevågen der Laksevåg verft etter hvert ble den største bedriften.

LAKSEVÅG

Landskap og historisk utvikling

Laksevåg bydel utgjør den vestlige delen av Bergenshalvøyen. Fra 1741 var Laksevåg en del av Askøy herred, men ble i 1875 skilt ut som eget sokn med kirke. Fra 1880-årene økte befolkningen på strandstedet som følge av industrialiseringen, og Laksevåg ble egen bygningskommune i 1889 med ansvar for brann, bygnings- og reguleringsaker. Laksevåg var selvstendig herred fra 1918 fram til sammenslåingen til «stor-Bergen» i 1972.

De topografiske betingelsene for bosetning og bruk av arealer ble formet i siste istid for omkring 10 000 år siden da iskapen trakk seg tilbake og havnivået sank. Dette fremskapte to dominerende landskapsrom på hver sin side av Olderneset. Det ene kalles Gravdalsforkastningen og ligger mellom Holenfjellet og Lyderhorn. Det andre er en langsgående, kupert landtunge under fjellene Løvtakken og Damsgårdsfjellet, som vender seg mot Byfjorden. De naturlige forutsetningene for jordbruksdrift har aldri vært spesielt gode i området, men her var gode beiteområder.

De fleste funnstedene fra førhistorisk tid er langs kysten. Funnene med steinalderboplassene ved «Myro» på Håkonshella er spesielt rike. Håkonshella har også sterk tilknytning til vår første kristen konge; Håkon I den gode (Adalsteinsfostre), som ifølge sagaene døde her i 961 etter å ha fått banesår i

§ 38.3 Historiske områder (pbl § 11-9 nr 5)

KPA 2018
 Bestemmelsesområder, plankart 1

- **Alvøen #5**
- **Laksevåg #6**

38.3.1 Bebyggelsens egenart og særpregede kulturmiljø skal sikres og opprettholdes i Bergen sentrum (#4), Alvøen (#5), Laksevåg (#6), Nesttun (#7), Salhus (#8) og Ytre Arna (#9). Eksisterende bebyggelse skal være premissgivende for byggehøyder, volum og bebyggelsesstruktur ved nye tiltak.

38.3.2 I alle plan- og byggesaker, også i sjø, skal det utarbeides dokumentasjon, der historisk bystruktur, ferdslsårer og bygningsmiljø klarlegges og drøftes mht. betydning og føringer for videre byutvikling.

38.3.3 I plan- og byggesaker som berører kulturminner eller kulturmiljøer, skal Byantikvaren gi en vurdering av tiltakets konsekvens med hensyn til kulturminneverdi. Ved overordnet planlegging skal Byantikvaren utrede og kartlegge kulturminneverdier.

Laksevåg er en stor og mangfoldig bydel, med stor variasjon i bebyggelse- og struktur. 1. Spredt småhusbebyggelse på Håkonshella med tettbygd Alvøen på andre siden av sundet. 2. Parti fra Bjørndalspollen og helleren under Sildaberget. 3. Gårdsbebyggelse i Kongshavn vitner om tidligere tiders næringer. Her supplert med nyere tilbygg for å møte dagens krav til areal og komfort. 4. Foto fra ca.1930 som viser den eldre villabebyggelsen som etableres rundt Simonsviken og landskapsrommene utenfor. (kilde: UIB/marcus)

slaget ved Fitjar. Like ved fjordarmen Bjørndalspollen i Loddefjord, ble det i 1957 oppdaget en «heller» under Sildaberget i Skorpafjellet. Helleren er usedvanlig ruvende og mektig, og har spor etter flere tusen år gammel bosetning. Det er gjort flere funn ved helleren, men den er ikke arkeologisk undersøkt. I indre deler av Laksevåg er det ikke påvist arkeologiske lokaliteter på land. Dette avspeiler ikke nødvendigvis at området har vært lite attraktivt tidlig i historien, men snarere viser det at det ikke ble søkt aktivt etter fornminner da bebyggelsen kom til i nyere tid. Det er imidlertid kjent noen løsfunn fra området, blant annet av redskaper fra steinalderen.

Håstein, Gravdal, Kjølkelvik, Loddefjord og Alvøen er trolig de eldste gårdene i bydelen, men sporene etter disse gårdene er i dag først og fremst bevart i form av stedsnavnene. Gravdal kan ha blitt ryddet mellom år 600 og 800, men det er dokumentert at det var kornmølle drift i forbindelse med gården tilbake til 1200-tallet. Det er påvist en stemme i Gravdalsvannet som ligger under dagens betongdam med mulig kjerne fra middelalderen. De fleste gårdsbrukene ble lagt ned i tiden etter 2.verdenskrig, og de tidligere bare åsene ble beplantet med gran. Materielle kulturminner etter jordbruksamfunnet er i dag først og fremst hovedhus og hager ved gårdene og lystgårdene Damsgård, Karensfryd, Gravdal, Kjølkelvik og Alvøen, grensegjerder i stein i utmarken oppover fjellsidene samt rester av noen alléer. Det finnes fortsatt enkelte gårdshus og deler av gårdsveier i Drotningstveit, Breivik, Skålevik og Olsvik.

Ferdsel og knutepunkt

Den eldste og viktigste ferdssåren har vært sjøveien. I Laksevåg har det vært gode havner tilpasset ulike vindretninger. Nordrevågen, Sørrevågen og Kirkebukten har ulike kvaliteter i så måte, men deres samlede lokalisering gjør at det alltid var en passende havn i nærheten. De mange fløttmannsbryggene langs Puddefjorden var lenge et karakteristisk trekk langs strandlinjen. Nærheten til byen ble ivarettatt ved at det i sin tid var elleve ferjeforbindelser fra Laksevåg til bysiden.

§ 35.5 Hensynssone bevaring kulturmiljø (570) i bydelen:

Kulturmiljø og historisk bebyggelse skal sikres og ivaretas. De karakteristiske trekkene ved bebyggelse, bebyggelsesstruktur og kulturlandskap definerer områder og gir det særpreg. Det skal derfor tas spesielle hensyn til dette ved søknad om tiltak og endret arealbruk.

- **Laksevåg**
- **Alvøen**
- **Historiske ferdssårer**

Utfyllende retningslinjer til de enkelte hensynssonene fremgår av «Utfyllende informasjon til hensynssoner for bevaring av kulturmiljø», vedlegg 4 til KPA2018

Gravdal. Kommandantboligen i Gravdal var opprinnelig hovedbruket på gården Gravdal. Gravdal er nevnt i sagaen, og tilhørte Munkeliv kloster før reformasjonen og var deretter krongods til 1649. Det var mølle drift knyttet til gården fra 1200-tallet frem til 1899. I annen halvdel av 1700-tallet tilhørte Gravdal oberstløytnant Philip Nicoll, som gjorde hovedbruket til lyststed og trolig oppførte det som nå er kjernen i hovedbygningen (Kommandantboligen)
Foto: Christine Hvidsten

Laksevågs nærhet til Bergen og bykjernen var forsterket og effektivisert av bydelens mange havner og kaier. Her eksemplifisert av Laksevågsfergen D.F. Bergen i anløp (kilde: ubb-bros-03271) Fergehallen i indre Laksevåg er fra 1940, tegnet av arkitekt Ole Olsen, vitner om en aktivitet som ble sterkt redusert da Puddefjordsbroen ble bygget og etablert i 1956.

Regulerings- og bebyggelsesplanen for Laksevåg fra 1925 bidro sterkt til bydannelse og gatestruktur i gamle Laksevåg. Bildet viser krysset Damsgårdsveien og Damsgårdsallmenningen. Bebyggelsen i området består av klassiske bygårder i tre, med bolig i de øvre etasjer og åpne næringslokaler på gateplan. (Foto: Christine Hvidsten)

I indre Laksevåg er det i dag bare den bevarte Fergehallen oppført i 1940 og kaifronten ved denne, som vitner om tidligere sjøverts persontransport over Puddefjorden.

Lengre sør var havnene Mathopen og Bjørndalspollen i Grimstadfjorden gode havner, men disselliggermer utsatt til ved stormenn havnene mellom Laksevågeneset og Frydenbø. I Breivik, Godvik og Kjøkkelvik finner vi også naustmiljøer som har hørt til gårder som kan føres tilbake til middelalderen. Gjennom store deler av historien, særlig i forbindelse med skips- og industriutviklingen, har det vært gjennomført utbygginger og utfyllinger i sjøen. Likevel er de viktigste premissene for den historiske utviklingen – vågene med ulike havnekaliteter langs Byfjorden – i stor grad blitt opprettholdt og er fullt lesbare i dag.

Det har tidlig også vært gode veiforbindelser over land. Veifaret langs Puddefjorden fra Fløen til Damsgård – Strandveien – er en av de eldste ferdselsårene på Laksevåg og kanskje allerede på 1700-tallet opparbeidet som kjerrevei. Fra Damsgård har det lenge gått et veifar videre vestover mot Nygård og Gravdal. Amtskartet fra 1790 viser veifar fra Nygård til Bjørndalen samt mellom Kjøkkelvik og Hetlevik, men disse ble neppe utbedret til kjerreveier før et stykke ut på 1800-tallet. Ved Tennebekk eksisterer fremdeles betydelige deler at det gamle veifaret mellom Bjørndalen og Nygård.

Av det mer bymessige gatenettet av historisk interesse er gatestrukturen i Gamle Laksevåg og på Damsgård, som i stor grad følger gateløpene som ble trukket opp i byplanen for Laksevåg, denne ble påbegynt i 1917, approbert og iverksatt fra 1925. Med denne planen ble hovedveien gjennom Laksevåg lagt der Kringsjøveien og Carl Konows gate går i dag, blant annet med den hensikt å spare arealer for den viktige verftsindustrien, som den gamle ferdselsåren i Strandveien ville forhindre med eventuell utvidelse. Damsgårdsallmenningen og Skolegaten ble etablert etter brann i 1889.

Etter krigen tok økonomien seg gradvis opp og åpningen av Puddefjordsbroen i 1956 ble avgjørende for byveksten vestover. En storstilt boligutbygging fulgte, og fra denne tiden finner det også sted en betydelig veiutbygging. Frem til 1950-årene var veinettet utenfor det urbane sentrum i bydelen fremdeles bygdeveier og gårdsveier, og en kan fremdeles se at traseen til eksempelvis Bjørndalsveien, Olsvikveien og Kjøkkelvikveien følger de opprinnelige gårdsveiene. Da Sotraboen åpnet i 1971 og by-ekspansjonen fortsatte på øyene vest for Laksevåg, ble bydelen også etter hvert preget av mye gjennomgangstrafikk. Først ved ferdigstillingen av vestre innfartsåre tidlig på 90-tallet fikk det opprinnelige lokalveinettet sin avlastning

Byutvikling og bebyggelsesstruktur

Etter innlemmelsen av Laksevåg i Bergen kommune i 1972, ble det tidligere herredet delt i to bydeler; (Indre) Laksevåg og Loddefjord. Dette preget utbyggingen av de to områdene i årene fram mot år 2000, med to historisk ulike bymessige strøk eller stedstyper. Den første er den klassiske tette og lave byen som vender seg mot sjøen, den andre er etterkrigstidens moderne drabantby henvendt mot veien og landbaserte transportmidler.

Indre Laksevåg

Før 1800-tallet var Laksevåg preget av spredt gårdsbebyggelse og bygningsmiljøer med strandsittere i vikene, men de naturlige forutsetningene for jordbruk var ikke gode, og brukene som lå spredt i området var små. Tettstedet Laksevåg utviklet seg som et industristed fra midten av 1800-tallet, fra starten av rundt Sørevågen. Her lå de store tre- og jernskipsbyggeriene sammen med annen industri, og en tidlig arbeiderforstad vokste frem i forlengelsen av industriforetakene. Disse bolighusene lå like vest for kirken og langs Damsgårdsveien ved Sørevågen. Noe av denne tidlige selvgrodde arbeiderbebyggelsen er bevart, det samme er industrimiljøet Laksevåg verft som er et av de aller viktigste bevarte industrielle kulturmiljøer i bydelen (se kap. om industriminne).

Indre Laksevåg utviklet seg som industristed først rundt Sørøvågen og langs hele havnesiden. Gamle Laksevåg med den tette trehusbebyggelsen minner om at Laksevåg opprinnelig var en egen bygd, og dette inntrykket er viktig å bevare. 1. Fra Gamle Laksevåg og et av de mer selvgrodde trehusmiljøene. 2. Et inngangsparti som viser høy arkitektonisk kvalitet i detaljene. 3. Nyere industristruktur; Norcem siloanlegg fra 1970.

Også på Stranden, Gyldenpris og Frydenbø ble det på slutten av 1800-tallet etablert industri i stort omfang på nedsiden av Damsgårdsveien. Store bygninger med høye piper ble reist utover mot Kirkebukten, deriblant jodfabrikker, trelastbedrifter, garverier, salterier, hermetikkfabrikker og reperbaner. Tidligere var det pakkboder og nøst, gjerne tilknyttet lystgårdsanlegg, som preget mye av strandlinjen her. Tilveksten økte på mellom 1910-1920. Området fra Stranden og utover preges fortsatt av industri og næring, men av den eldste industribebyggelsen er lite bevart. Imidlertid er anlegget etter Damsgård Motorfabrikk (SABB) et viktig bevart kulturminne. Foruten industri knyttet til større, formålsbygde anlegg og bygninger, har det vært drevet mye småindustri i bolighusenes kjellere. Av viktige historiske bygningsmiljøer i dette området er Karensfryd, hvor det på 1910-tallet ble anlagt villaer i frodige hager rundt lyststedets hovedbygning fra slutten av 1700-tallet. Villaene rundt er oppført i årene like før 1916. Dette bygningsmiljøet ligger som en grønn lunge i et ellers trafikkert og industrialisert område og har i stor grad bevart sin opprinnelighet.

Boligbebyggelse for arbeidere dominerer i Laksevåg, men det er få hus fra industrialiseringens tidlige fase på 1800-tallet. I takt med den stadig økende industriutbyggingen på 1900-tallet startet en mer omfattende og gradvis utbygging med større og mindre arbeiderboliger for flere familier, samt en del eneboliger og villaer, og utviklingen skjøt fart etter bybrannen i 1916. Husene har oftest hage og ligger fordelt langs gater bak porter og gjerder. Arkitekturen er i Bergensområdet preget av mangfold i disse årene, især 1920- og 30-årene. I denne delen av Laksevåg finner vi helhetlige bygningsmiljø og gode representanter for de til enhver tid gjeldende stiler og arkitekturretninger i første halvdel av 1900-tallet – både nybarokk, «bergensstil», nyklassisisme, «bergensskolen» og funksjonalisme.

Deler av de tidlig regulerte arbeiderboligområder under Damsgårdsfjellet mellom 1920- og 1940-årene og på Frydenbø i 1950-årene er godt bevarte i dag. I området rundt Herman Gransvei/Lille Damsgårdsvei ble det anlagt flermannsboliger i tre,

etter hvert flere i mur, i de bratte hellingene ned mot strandstedet og Byfjorden. I likhet med industristedet i Ytre Arna, ble det mellom husene etablert utearealer og tallrike felles gang- og trappeforbindelser. Disse går på tvers av gatenettet og fører til arbeidsplassene ved industrivirksomhetene langs strandlinjen. Slike gangforbindelser er en strøkskarakter som det er viktig å bevare og forsterke.

Fra slutten av 1800-tallet ble det på fortrinnsvis på høydedragene ved Nygård, Nygårdsviken og Olderneset oppført flere påkostede villaer med hage. Disse skilte seg sterkt ut fra bonde- og arbeiderhusene både i form og i bruk, i en tid da trangboddheten var et stort sosialt problem. Også tidligere hadde velstående byfolk latt oppføre praktfulle hus langs sjølinjen i Laksevåg. Bydelen har fem bevarte lystgårder, Damsgård, Karensfryd, Gravdal, Kjøkelvik og Alvøen. Den sistnevnte var for det meste i bruk som permanent bolig, og er strengt tatt ikke en lystgård, men har i utforming klare likhetstrekk med de nevnte lystgårdsanleggene. Damsgård, som i hovedsak fikk sitt utseende slik det står i dag på 1770-tallet, er et av rokokkostilens hovedverk i Norge.

Deler av Laksevåg ble skadet av bombing under 2. verdenskrig, men mange av villaene med sine hageanlegg er bevarte. I dag preges området fremdeles av et forholdsvis enhetlig bygningsmiljø. Flere av villaene i området har høy arkitektonisk verdi, og inngår i et kulturmiljø med enhetlig strøkskarakter som har verneverdi. I dette området finnes også viktige krigsminner i Vågedalen og Melkeplassen. Den tyske forlegningen som ble reist under andre verdenskrig er i dag i bruk som utleieboliger (se kapitlet om krigsminner).

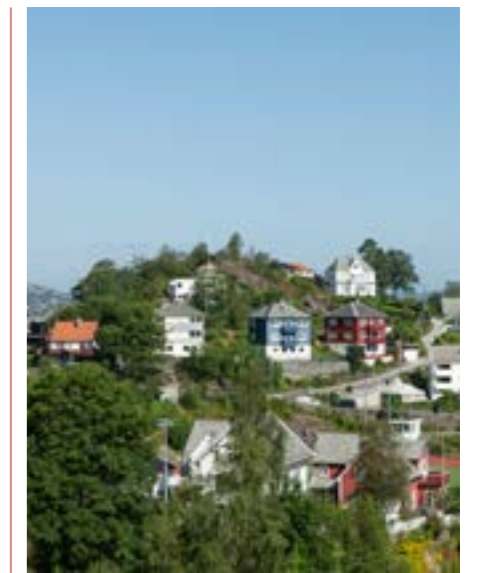
Loddefjord

Loddefjord med Vadmyra og Olsvikåsen er kanskje den mest massive etterkrigs-modernistiske drabantbyen på Vestlandet. Bebyggelsesstrukturen i området, med en blanding av lamellbebyggelse, rekkehus, terrassehus og småhus anlagt i felles grøntområder, er i stor grad et resultat av samme typen planleggings- og by-idealer som Fyllingsdalen ble bygget etter på samme tid. Jørgen Aall og Harald Løkeland – begge ledende arkitekter i Bergen på denne tiden – ble engasjert som planleggere og utøvende arkitekter for en helhetlig feltutbygging med ulike boligtyper, et torg, senere kjøpesenter.

En disposisjonsplan for hele området ble utarbeidet i 1965, men denne ser ikke ut til å ha blitt vedtatt før omkring 1970. De økonomiske prioriteringene resulterte i at det i liten grad ble satset på utearealene, og Vadmyra fikk derfor ikke det samme grønne preget som lamellbebyggelsen i Fyllingsdalen fikk. Imidlertid finnes også liknende kvaliteter i Loddefjord som i Fyllingsdalen, en av disse var at man i planleggingen skilte gående fra kjørende. Det ble bygget gangstier gjennom hele området og dette grepet er i stor grad bevart i dag.

Ved utkanten av blokkbebyggelsen, på åskammene mellom Storavatnet og Vadmyra og langs østsiden av Hetlevikhøyden, ble det oppført flere felt med rekkehus og noen småhusfelt. I likhet med de samtidige rekkehusfeltene i Fyllingsdalen, ble rekkehusene i Loddefjord anlagt gjennomgående høyere i terrenget enn blokkbebyggelsen, med direkte tilgang til terrenget og med utsyn over landskapet. Rekkehusene i Storholtet borettslag, tegnet av Aall & Løkeland i 1971, er godt bevarte eksempler på tidstypisk rekkehusbebyggelse fra denne tiden. Disse er bygget i tre med flate tak, gavlvegger i teglstein og små forhager ved inngangspartiene. Det arkitektoniske uttrykket til flere av de tidstypiske rekkehusborettslagene i Loddefjord er imidlertid kraftig endret de senere årene ved at de er bygget på med et ekstra nivå, saltak og takopplett. Eneboligfeltet i Lyngfaret og Einerkollen var en del den opprinnelige disposisjonsplanen og består av tidstypiske typehus fra tidlig på 1970-tallet.

Olsvikåsen ble drabantbymessig bebygget i tiden etter 1975, også denne ut fra en helhetlig plan utarbeidet av Aall & Løkeland arkitekter. Området er et av de største og helhetlig utbyggede områdene i bydelen, og likner i flere henseender på Vadmyra. Imidlertid la planen for Olsvikåsen opp til lavere byggehøyder, større sammenhengende parkområder, idrettsanlegg og friområder omkring bebyggelse i hovedsak satt sammen av rekkehus og lave terrasseblokker.

Enebolig- og villabebyggelse preger store deler av området Gravdal, Nygård, Nygårdsviken, Olderneset og Holen. Flere av eiendommene har høy arkitektonisk verdi og inngår i et kulturmiljø med enhetlig strøkskarakter.

Eksempler på enebolig- og villaarkitektur på øvre Damsgård.

Flermannsboliger i tre langs Herman Grans vei. Veisystemet og bygningene "klatrer" i det bratte terrenget og er knyttet til Kringsjøveien og Herman Grans vei av interne trapp- og gangforbindelser.

1.

2.

3.

1.-2. Bebyggelsesstrukturen i Loddefjord karakteriseres av både store blokkstrukturer med lamellbygninger og høyhus, samt med småhusområder og større helhetlig planlagte rekkehusområder. 3. Bjørndalsskogen. Helhetlig og fint terrengtilpasset anlegg med variasjon mellom terrasseblokker og "saksete" tomannsboliger i en struktur preget av stier og gangveier. Anlegget ble påbegynt i 1977 etter tegninger av arkitekt kontoret Tore Sveram AS.

Alvøen er et helhetlig industrisamfunn med opprinnelse fra 1600-tallet. Her ses utsnitt av kulturmiljøet - arbeiderboligene langs med Alvøenveien. Også industribygninger fra ulike tidsepoker, hovedgård, damanlegg, veisystem og en rekke fellesfunksjoner og tilhørende strukturer bevart. Deler av området er regulert til spesialområde bevaring med tilhørende bestemmelser.

Bebyggelsen i Olsvikåsen vender seg tidstypisk mot et felles parkområde med skole, idrettshall og nærfunksjoner plassert lavt i terrenget. Helhetsgrepet i området er meget godt bevart, det samme er store deler av bebyggelsen i området som gir et godt bilde av hvordan rekkehusarkitekturen på 1970-tallet kunne ha både nyskapende og eksperimentelle trekk.

I 1962 ble marinebasen på Haakonssvern i Mathopen etablert, og behovet for boliger i området ble enda større. Det vokste frem flere boligområder, i første rekke rekkehusområder både ved Lyngbø/Nipedalen, Bjørndalsskogen og rundt Mathopen i årene som fulgte. I Mathopen vises utbyggingen fra tidlig 1960-tallet tydelig igjen i dag, i form av tidstypiske rekkehus med skjevrostede tak og hvitpussede gavlvegger. Likhetstrekkene mellom rekkehusbebyggelsen i Mathopen og Varden i Fyllingsdalen er også interessante fordi de viser fremveksten av det tidlige typehusbyggeriet. Både Mathopen og Varden ble bebygget med typehus tegnet av arkitekter for Norske Boligbyggelags Landsforbund, i henhold til nøktern husbankstandard.

Bjørndalsskogen ble bygget ut på 1970-tallet, med en kombinasjon av terrasseblokker og såkalte «tvillinghus» som var en asymmetrisk variant av de tradisjonelt symmetriske utformede fasader på slike tomannsboliger. Sammen med de typiske terrasseblokkene oppført i årene rett etter 1973 og Bjørndalsskogen skole, utgjør dette området et meget godt bevart homogent boligområde med gode arkitektoniske kvaliteter.

I tillegg til boligbebyggelsen har Laksevåg flere internasjonalt viktige kulturminner fra 2.verdenskrig. Ubåtbunkeren «Bruno» på Laksevågsneset, verkstedene langs Søreivågen, brakkemiljøene i Vågedalen, Stadionveien og Melkeplassen er lesbare kulturminner fra verdenskrigen (se kap. om krigsminner).

Alvøen

Bydelens eldste og best bevarte helhetlige bygningsmiljø finnes i Alvøen. Her ga vannkraften fra de oppdemte innsjøene Storavatnet og Småvatnet, sammen med de gode havneforholdene, en viktig lokaliseringfaktor for mølledrift. Fasnerslekten var rike byborgere som opprinnelig innvandret fra Bremen på 1500-tallet, og drev i første omgang gård med blant annet et stortilt sauehold. Saueholdet gav gjødsel i inneføringssesongen til fremstilling av salpeter som igjen ble benyttet til kruttproduksjonen. Kruttverket ble etablert i 1626 og var en av Norges eldste industribedrifter. Senere etablerte de kornmølle, oljemølle og papirmølle ved vannfallet, men det er fra papirproduksjonen de aller fleste kulturminnene i området har sin opprinnelse.

Denne startet i 1797, først med håndverksmessig fremstilling av klutepapir. En av de eldste industribygningene som står i dag, er det gamle «hengeriet» der klutepapiret hang til tørk i loftsetasjen. I 1850 ble produksjonen industrialisert med papirmaskiner, og klutepapirmassen ble blandet med cellulose. Papirkvaliteten var høy, og var foretrukket som seddelpapir til Norges bank i mange år samt til dokumenter som skulle tinglyses. Da fabrikkdriften ble lagt ned i 1981, ble en lang industrihistorie avsluttet.

Hovedhuset på Alvøen er plassert i en lun vik på avstand fra arbeiderbebyggelsen, og har en avskjermet hage på husets bakside. Rundt dette ligger flere gamle trehus, blant annet pakterbolig og stabbur. Fra hovedhuset går en lang allé langs østsiden av pollen nordover mot fabrikkbygget. Alvøen fabrikk hadde ved århundreskiftet 1900 over 120 arbeidere og funksjonærer, og mange av disse fikk bygsle seg tomter i området der det også var plass til dyrking av poteter og grønnsaker, slik oppstod det unike trehusmiljøet med rundt 40 små boliger i tettstedet ved Alvøen kai. Alvøen var et patriarkalsk styrt mønstersamfunn hvor bebyggelsesstruktur også var et uttrykk for den sosiale orden på stedet.

HISTORISK IDENTITET OG SÆRPREG

kulturminneverdier i bydelene: Kulturmiljøene i bydelen er i hovedsak knyttet til tre ulike by- eller stedstyper: Gamle Laksevåg som et sjøvendt industritettsted med elementer av moderne byplanlegging, Alvøen som et paternalistisk og selvgrodd samfunn og Loddefjord som etterkrigstidens totalplanlagte satellittby organisert rundt veinettet. Bygningsmiljøet i Alvøen gir et unikt bilde av den sosiale oppbygningen av et industrisamfunn fra den tidlige industrialiseringsfasen på Vestlandet. Gamle Laksevågs eldre selvgrodde og tette trehusbebyggelse forteller om bo- og leveforhold for arbeidere på 1800-tallet og 1900-tallet, og det helhetlige kulturmiljøet og bygningsmiljøet etter Laksevåg verft forteller om en av de siste industrigrener i Bergen. Bydelen har flere områder med klassisk villabebyggelse av høy arkitektonisk kvalitet: som sammen med de få gjenværende lystgårdsanleggene i bydelen, er svært verdifulle kulturminner som forteller om Laksevågs varierte samfunnsutvikling.

Hva er konsekvensen for kulturminnene og kulturmiljøene ved utvikling og endring? Hva er viktig å ta vare på?

Formålet med områdekapittelet for Laksevåg er å kartlegge de verdifulle kulturminneverdiene i bydelen, på et overordnet nivå, og gi føringer for videre utvikling som vil ivareta disse verdiene. Disse føringene er forankret i vedtatt Kulturminnestrategi. (Kulturminnestrategi, del 1 Kulturminneplan for Bergen, vedtatt i Bergen bystyre 19.06.2019)

FØRINGER FOR VIDERE UTVIKLING

- **Jordbrukets bygninger og eldre gårdstun:** Historisk gårdsbebyggelse, naustmiljøer og jordbrukslandskap med ruiner, steinsatte og oppbygde stier, kjerreveier, steingarder, bakkemurer og steinsatte bekker/veiter utgjør viktige synlige kulturhistoriske objekt i landskapet og er viktige identitetsskapende elementer som må ivaretas jf. Kulturminnestrategiens pkt. **3.0**. I Bergen kommune skal forvaltning av kulturminner baseres på kunnskap og forståelse, og underpunkt **3.1**: Kartlegge og identifisere kulturminner tidlig i plan- og byggesaksprosesser, og legge kunnskapen til grunn for planlegging og beslutning. Samt, Kulturminnestrategiens pkt. **5.0**. I Bergen skal innsatsen styrkes for å verne om og sikre vår kulturarv, og underpunkt **5.5**: Dette gjør vi ved å bevare, reparere og gjenskape opprinnelige bygningsdetaljer med gode håndverk- og materialkvaliteter, og la historisk fargebruk være førende ved fargevalg.
- **Historiske bygninger, villabebyggelse og småhusområdene:** Laksevåg har flere områder med klassisk villabebyggelse av høy arkitektonisk kvalitet fra ulike tidsepoker. Et viktig kjennetegn er den finstemte sammenhengen hus og hage, tomtestruktur og terreng som er viktig å gjenkjenne og ivareta ved områdeutvikling, jf. Kulturminnestrategiens pkt. **1.0**. I Bergen skal vern av kulturminneverdier sikre kvalitet, identitet og særpreg i byutviklingen og underpunkt **1.2**. Dette gjør vi ved å ivareta viktige strukturer som vei, eiendoms- og tomtestrukturer og forholdet mellom hus og hage, Pkt. **1.3**. Ivareta eksisterende bygninger og bygningsmiljø i fortetningsområder og la typologi, form og materialitet i det eksisterende være førende for nye tiltak Pkt. **1.4**. Dette gjør vi ved å videreføre overordnet karakter, sammenheng og struktur og la ny bebyggelse harmonere med omgivelsene. Autentiske bygningsdeler, konstruksjoner, materialer og arkitektoniske kvaliteter er viktige å ivareta. Dette gjøres ved å bevare, reparere og/eller reproducere opprinnelige bygningsdetaljer, slik som historiske vindu, portaler, dører, fasadedekor, listverk, trapper og rekkverk, takteking, paneler fasadekledninger- og pussede muroverflater, porter, murer og gjerder etc. Jmf. Kulturminnestrategiens pkt. **5.0**. I Bergen skal innsatsen styrkes for å verne om og sikre vår kulturarv, og underpunkt **5.5**: Dette gjør vi ved å bevare, reparere og gjenskape opprinnelige bygningsdetaljer med gode håndverk- og materialkvaliteter, og la historisk fargebruk være førende ved fargevalg.
- **Strandlinjen og den naturgitte forutsetningene:** Vern av sjølinjen er særlig viktig og utfordrende i Gamle Laksevåg fordi den der har dannet et historisk hovedpremiss for by- eller stedsdannelsen og samtidig er

den under sterkt utbyggingspress. Den naturgitte forutsetningen og lesbarheten av sjølinje og bebyggelsesstruktur i sammenheng er viktig å ivareta jf. Kulturminnestrategiens pkt. **5.0**. I Bergen skal innsatsen styrkes for å verne om og sikre vår kulturarv, og underpunkt **5.3**. Dette gjør vi ved å ivareta byens lange historie som havneby, ved å bevare sjølinje, vannspeil, sjørelatert bebyggelse og havneaktivitet.

- **Teknisk-industrielle kulturminner:** De teknisk- industrielle bygninger, strukturer og installasjoner er viktige historiefremidlere som bør bevares og gis ny bruk jf. Kulturminnestrategiens pkt. **2.0** I Bergen skal kulturminneverdier ivaretas og forvaltes gjennom ansvarlig og klimavennlig bruk, gjenbruk og transformasjon, og underpunkt **2.3**: La bevaring, transformasjon og ny bruk være det foretrukne alternativet der kulturminner har mistet sin opprinnelige funksjon.

- **Krigsminner:** Laksevåg var et strategisk viktig område under andre verdenskrig og de gjenværende krigsminnene både som bygninger, tekniske installasjoner og anlegg er del av kulturhistorien på Laksevåg. Krigsminner som i tekniske installasjoner og/eller spor etter disse er ofte fragmenterte og godt skjult. Kartlegging og registrering av gjenværende krigsminner er viktig for å beskytte kildetilfang, og for å sikre fremtidige generasjoners forståelse av okkupasjonshistorien. Jf. Kulturminnestrategiens pkt. **3.0**. I Bergen kommune skal forvaltning av kulturminner baseres på kunnskap og forståelse, og underpunkt **3.1**: Dette gjør vi ved å kartlegge og identifisere kulturminner tidlig i plan- og byggesaksprosesser, og legge kunnskapen til grunn for planlegging og beslutning.

- **Feltutbygging og småhusområder:** Etterkrigstidens moderne feltutbygging er også representert i bydelen. Bygningsmiljøene har arkitektoniske og strukturelle kvaliteter. Grøntkorridorene med gangveiene og samspillet mellom bygninger, terreng og grønne fellesanlegg er en viktig verdi for områdene jf. Kulturminnestrategiens pkt. **1.0**. I Bergen skal vern av kulturminneverdier sikre kvalitet, identitet og særpreg i byutviklingen og pkt. **1.4**. Dette gjør vi ved å videreføre overordnet karakter, sammenheng og struktur og la ny bebyggelse harmonere med omgivelsene. Pkt. **1.5**. Dette gjør vi ved å la karakteristisk og stedegen materialbruk, skala, form og struktur være førende ved tiltak og områdeutvikling.

Godvik kai. Historisk gårdsbebyggelse, naustmiljø og jordbrukslandskap er etterhvert sjeldne objekt i landskapet. Disse kulturminnene er viktige identitetsskapende strukturer som må kartlegges og ivaretas.

§ 35.5 Hensynssone bevaring kulturmiljø (570) i LAKSEVÅG (Kommuneplanens arealdel, 2018, Bergen kommune)

Kulturmiljø og historisk bebyggelse skal sikres og ivaretas. De karakteristiske trekkene ved bebyggelse, bebyggelsesstruktur og kulturlandskap definerer områder og gir det særpreg. Det skal derfor tas spesielle hensyn til dette ved søknad om tiltak og endret arealbruk.

Utfyllende retningslinjer til de enkelte hensynssonene fremgår av «Utfyllende informasjon til hensynssoner for bevaring av kulturmiljø», vedlegg 4 til KPA2018

Alvøen (KPA 2018, Alvøen, 1) Førindustrielle virksomheter som utviklet seg til et helhetlig industrisamfunn på 1800-tallet. Utover industribyggene og hovedhuset, er arbeiderboliger, fellesfunksjoner og tilhørende strukturer bevart. Bevaring av tilhørende utmarksområder knyttet til virksomheten er viktig for forståelsen av industristedet som helhet. Flere deler av området er regulert til spesialområder med tilhørende bestemmelser.

Områdets identitet og særpreg i arkitektur, anlegg og naturgitte omgivelser må opprettholdes og videreføres. Tidsdybden må ivaretas, strukturer og sammenhenger både internt og mellom områdene skal ikke brytes. Nye tiltak skal harmonere i form, farge og materialbruk.

Laksevåg (KPA 2018, Laksevåg, 2) Tidligere Laksevåg kommune. Bebyggelse som viser utvikling fra et bynært jordbruksland med lystgårder til et av landets viktigste industrisamfunn innen skipsfart på 1800 og 1900-tallet. Bebyggelse og industri er anlagt i en tett struktur, både som «selvgrodd» trehusbebyggelse i det eldste senterområdet, senere langs slyngete veier oppover skråningene. Havn og en industrialisert strandlinje har vært premiss for denne utviklingen. Området har mye verneverdig arkitektur. Laksevåg er også et internasjonalt viktig kulturminne fra 2.verdenskrig. Ubåtbunkerer «Bruno» på Laksevågsneset, verkstedene langs Sørevågen, brakkemiljøene i Vågedalen, Stadionveien og Melkeplassen er lesbare kulturminner fra verdenskrigen. Tidsdybden og lesbarheten er spesielt viktig på Laksevåg, da området har vært egen kommune og dermed har en egen «rural» utvikling før sammenslåingen med Bergen, og før industriutviklingen. Stedets identitet og særpreg er sterkt knyttet til kulturminneverdiene. Områdets identitet og særpreg i struktur og arkitektur må opprettholdes og videreføres. Industriebbyggelse med tilhørende strukturer som ikke er i bruk kan gis nytt formål dersom dette ikke medfører inngrep/forringelse av verneverdige fasader og ellers verneverdige kulturhistoriske konstruksjoner.

Historiske ferdelsårer (KPA 2018, Historiske ferdelsårer, 26)

Fast postgang i Norge kom i gang i 1647. Byen fikk først postgang mot Oslo (Christiania). I 1648 kom det også en kongelig forordning om skyssferd til på land og sjø, den omfattet også gjestgiver-stedene langs ferdelsårene. Snart ble det også etablert postruter fra Bergen til både Stavanger og Trondheim. De ulike generasjonene av postveitraséene er i stor grad angitt som hensynsoner i kommuneplanens arealdel, også der opprinnelig veifar er.

Strukturer som forstøtningsmurer, stabbestein, kulverter og broer er viktige historiefortellende spor etter ferdsele som bør ivaretas og bevares.

Postveiene er kulturminner av nasjonal verdi/betydning, de er del av den første generasjonen av offentlig vegnett som har bundet landet sammen. Hensynsonen skal oppfattes som et varsel om at det er behov for nærmere undersøkelser, som grunnlag for å vurdere et tiltaks innvirkning på kulturminneverdiene.

Statens vegvesen skal høres i saker som angår postveiene.